

А. Лузан

ПОЛІТИЧНА НАУКА І ПОЛІТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ

Проблема взаємозв'язку політичної науки і політики як реально-практичної діяльності людей увійшла як у розуміння соціальної функції політичної науки, її ролі у визначенні спрямованості політичних процесів, так і у розуміння сутності самої політики.

Політика з моменту виникнення за самою своєю природою є і усвідомленою діяльністю. Вона припускає свідомий вибір суб'єктом політики і цілей, і засобів їх досягнень. А оскільки сутність політики, на думку мислителів античності, полягає в управлінні державою, її вищими цілями є державне благо, державна справедливість. Однак справедливість, благо держави — це загальні, необхідні, вищі цінності. І досягнути їх дано далеко не кожному. Державне мистецтво, на думку Платона, є вищим видом знання, причому знання пізнавального, а не практичного. І той, хто володіє цим знанням, незалежно від того, цар

він або проста людина, на думку Платона, “має бути названий іменем цього мистецтва царственным мужем” [1.с.13], і взагалі, в ідеальній державі правити мають право тільки філософи, оскільки тільки їм відкрита істина, в тому числі істина державного управління, істина політики.

Арістотель теж розглядає політику як вищу науку, за винятком, звичайно, філософії — софії-мудрості як науки в першопричинах і першосновах. Але Арістотель більш чітко проводить межу між політикою як наукою і політикою як практичною діяльністю з управління державою. Політична наука не потрібна юнаку, оскільки він “недосвідчений у політичних справах.” [2.с.56] ... Тим, хто тягнеться до знання державних справ, потрібний, треба думати, ще і досвід”.[2.с.292]. Однак, і для Платона, і для Арістотеля не має сумнівів, що справедливість у державі не може бути встановлена, якщо правитель або правителі не володіють політичною наукою. Тільки політична наука дасть можливість політику правильно поставивши цілі, зрозуміти причини збереження і знищення держав та певних державних устроїв, визначити, який з державних устроїв є найкращим. Тільки знання високих цілей політики, що дає політична наука, може забезпечити успіх політичної діяльності, дозволить досягти справедливості в державі. Політична наука також дає правителю можливість знайти найкращі засоби здійснення цілей. Отже, можна сказати, що для давньогрецьких мислителів оволодіння політичною наукою є неодмінною умовою успішної діяльності політика. Тому освіті, вихованню політичних діячів у Стародавній Греції приділяється першорядна увага.

Н. Макіавеллі, на відміну від Платона й Арістотеля, не вважає, що політична наука має визначати цілі політики, однак він не приділяє цьому питанню великої уваги, тому що вважає, що мета політики зрозуміла — утримання влади. Головне завдання політичної науки Макіавеллі бачить у розробці методів і засобів зберігання влади, зміцнення держави. І виконати свою місію політична наука може, узагальнюючи й усвідомлюючи досвід політичної діяльності минулого і сучасного. Оволодіння ж політичною наукою дозволить правителю уникнути багатьох помилок при здійсненні влади та сприяти ефективнішому її функціонуванню.

Політичні мислителі Нового часу більшою мірою, ніж їхні попередники, вірили в можливість політичної науки. Віра в науку, у її безмежні можливості збільшити технічну міць людини, розкрити дійсні закони громадянського суспільства і тим самим усунути зло з

громадського життя, є характерною рисою філософської і соціально-політичної думки. Правда, парадигма політичної науки докорінно змінюється. Якщо мислителі античності виходили з існування вищого блага і вищої справедливості, тому у взаємовідносинах держава — особистість вважали головною стороною державу, то в основу політичної думки Нового часу покладено ідею природних прав людини, і у діходомії держава-особистість пріоритет віддається особистості. На думку Арістотеля, навіть якщо для однієї людини благом є те ж, що і для держави, більш важливим варто вважати благо держави, його досягнення і збереження. Мислителі Нового часу, навпаки, думають, що саме виникнення держави, її соціальне призначення може бути зрозумілим, якщо ми виходимо з природних прав людини, її інтересів.

Епоха Просвітництва ще вище піднімає стя науки, її представники з апевняли, що наука і освіта, насамперед освіта можновладців, спроможні докорінно змінити громадське життя, побудувати його на розумних основах. Ідеями Просвітництва захоплюються європейські монархи, але ще більшою мірою буржуазні революціонери, що підготовлюють і здійснюють соціальну революцію. У цю епоху розроблені такі важливі політичні ідеї, як ідея прав людини й ідея поділу влади, котрі були покладені в основу політичних устроїв, що виникли у результаті революцій.

Але вже в цей час такі видатні представники Просвітництва, як Д.Юм і особливо І. Кант заявили про сумнівність претензій науки на абсолютну істину, а звідси і глобальних претензій на пріоритет у рішенні соціальних проблем. Роль і знання науки не заперечується, сам І. Кант переконував у необхідності широкого використання людського розуму для реалізації соціального прогресу. Науку оцінюють як хоча і дуже важливий, але все ж лише один із чинників, що визначають підхід до вирішення соціальних проблем. У ХІХ ст. цей погляд на природу науки одержує подальший розвиток, і наука остаточно спускається з п'єдесталу, подібного до того, який у Середньовіччі займала релігія.

У ХХ ст., під впливом розвитку капіталізму, загострення його суперечностей, соціальної і політичної боротьби в суспільстві щодо політичної науки відкривається ще одна парадигмальна істина — у політичній науці не можна виходити не тільки з наявності загального блага, але і з наявності природних прав та інтересів людини, а необхідно досліджувати реальні інтереси соціальних суб'єктів, їх зіткнення і взаємодію в політичній боротьбі. З цього випливало, що

історію людства не можна розглядати, як вважав Гегель, як здійснення цілі світового розуму або як результат діяльності об'єктивних законів, як переформував гегелівську ідею К. Маркс. З цього випливало також, що в науці не може йтися про ідеальну державу, що наука взагалі не може ставити цілі політиці. Політична наука може лише допомогти у виборі засобів досягнення цілі, однак не у визначенні цілі. „Якщо займають визначену позицію, — зазначав М. Вебер, — то згідно з відповіддю науки варто застосувати відповідні засоби, щоб практично провести в життя дану позицію”[2.с.729]. Мабуть, єдиним винятком із цієї загальної тенденції розвитку соціальної, водночас і політичної науки, був марксизм і потім його продовження та розвиток марксизм-ленінізм, які вважали, що політична наука може і повинна застосовувати ціннісний підхід до аналізу політичних процесів.

Однак в цілому розвиток політичної науки в ХХ ст. пішов не марксистським шляхом. Нині ми з повною підставою можемо сказати що з погляду політичної науки “наукової” політики не існує. “Немає нічого прекраснішого, ніж політичний режим, байдужний до істини, — зазначає М.Фуко, — але немає нічого більш небезпечного, ніж політична система, що претендує на те, щоб диктувати істину.” [4.с.325]

Чинниками, які визначають політичну діяльність, політичне життя, є інтерес і воля. Вони визначають цілі політичної діяльності, зміст політичного життя. У сфері політики не може бути абсолютно правих чи абсолютно неправих. Суперечки, боротьба в політиці є відбиттям різних інтересів суб'єктів, які борються за владу, і це є абсолютно нормальним ходом політичного процесу. Політика й виникає лише тоді, коли існують ці відмінності і боротьба, якщо цього немає — проблема не набуває політичного характеру. У сучасному демократичному суспільстві визначення цієї обставини складає сутність політичної науки й методу політичної діяльності — знайти результуючу цих інтересів, не допустити загострення конфлікту, знайти шлях до консенсусу. Це не знімає напруження у боротьбі політичних акторів, прагнення досягти перемоги, завоювати на свій бік більшість. Але сучасне розуміння демократії передбачає визначення права на існування позиції, точки зору меншості, визнаючи тим самим, що політична лінія більшості — це не абсолютна істина, а позиція, яку отримала більшість у даних конкретних обставинах, які з часом можуть змінюватись, і перемогу в політичній боротьбі може отримати теперішню: меншість.

Але до чого ж тоді зводиться роль політичної науки в політичному

житті? Невже вона не має жодного впливу на практичну політику? Безумовно, наука ніколи не визначала, не визначає і не буди визначати цілей і змісту політичного життя. Вже Кант справедливо вважав, що не можна очікувати того, щоб королі стали філософами, а філософи королями. Гарну можливість переконатися в цьому мали інтелектуали, які “сходили в політику”, як у нашій державі, так і в країнах ближнього зарубіжжя. “Наукова” позиція в політиці також є вираженням певних інтересів, і наука в цьому разі залучається на допомогу тільки для більшої переконливості, не більше. Взагалі політична наука і політика практична — не сумісні. Звісно, це не означає, що певна політична дія, політичне рішення з будь-якої проблеми і погляд політичної науки на цю проблему повинні обов’язково розходитися. В окремих випадках ці точки зору можуть збігатися. Проте навіть у цьому разі позиції політичного діяча і політолога будуть різними. Перший буде переконаний у безваріантності й абсолютній істинності даного рішення, тоді як другий, хоча і буде вважати його більш кращим у даних умовах, однак не буде виключати зі свого аналізу й інші варіанти. Навіть у найдемократичнішому суспільстві навряд чи можливо безконфліктне мирне співіснування політичної влади і політичної науки: влада не любить, коли висловлюють сумніви в слушності її політичних рішень, а наука перестає бути наукою, коли вона перестає шукати альтернативу прийнятим політичним рішенням. Тому політична наука повинна скоріше дистанціюватися від політичної влади, політичної діяльності взагалі, ніж приймати точку зору певних політичних сил, — із чим, до речі, принципово не згодний марксизм-ленінізм. “... Матеріалізм, — на думку Леніна, — містить у собі... партійність, зобов’язуючи при всякій оцінці події прямо і відкрито ставати на точку зору певної суспільної групи”. [5. с.419].

Проте чи означає це марність і непотрібність політичної науки для практичної політичної діяльності? Здається, такий висновок є необачним. По-перше, політична наука, узагальнюючи досвід політичного життя, формулює певні закономірності, а краще сказати, кореляційні зв’язки політичного процесу, які хоча і не мають абсолютного значення, дозволяють, проте, політичним акторам краще зрозуміти політичне життя і адекватно обстановці будувати свою діяльність. Цьому також сприяє політична історія, яка дає приклади політичних рішень, хоча і тут необхідно слідом за Гегелем сказати, що народи і уряди нічого з неї не навчаються. І це не дивно, адже кожна політична ситуація настільки унікальна і своєрідна,

що не допускає шаблонного політичного рішення. Наука не може підказати політичному актору, як йому діяти у тій чи іншій ситуації. У кращому разі вона подібна до каменя, перед яким зупинився богатир. Вона може сказати: якщо діяти таким чином, якщо буде прийняте таке політичне рішення, то з великим ступенем вірогідності наслідки його будуть такі; якщо ж буде прийняте інше рішення, то наслідки його будуть такі і т.ін. А як діяти, яке рішення приймати — це справа політичного актора, і це визначається, як було сказано вище, його інтересами і цілями.

Хоча у визначенні змісту політичного життя суспільства політична наука виконує окрему й немаловажну функцію. Вона не визначає цілей й завдань політики, але «освячує» їх, надає їм респектабельність та загальну значимість. Політичні цілі, щоб отримати підтримку суспільства, а не тільки тих груп інтересів, які їх визначають, повинні бути представлені як загальнозначущі, загальнонаціональні. Інакше вони просто зависнуть у повітрі. І хоча цю функцію виконують перш за все засоби масової інформації, але й вони повинні на щось посилатися, вони не можуть обійтись без аргументів політичної науки. При цьому політична наука не тільки роз'яснює «освячує» політичні цілі. Нерідко вона випереджає політику, задає їй далекоглядні, майбутні цілі, виконує функцію зондажу та підготовки суспільної думки і самого політикуму. На визначення внутрішніх цілей політична наука в переважній більшості впливає *post factum*. Але що стосується зовнішньополітичних цілей, то тут досить часто все відбувається навпаки. Звичайно, якщо мова йде про зовнішньополітичні цілі малих держав, то їх зовнішньополітичні цілі у переважній більшості своїй від них залежать в незначній мірі і тому їм доводиться вирішувати лише до якого центру впливу на світовій арені їм вигідніше примкнути, враховуючи своє геополітичне становище та інші фактори. Вирішують ці питання політики, керуючись своїми інтересами.

По іншому складаються справи з визначенням зовнішньополітичних цілей держав - центрів впливу на світовій арені, наддержав або регіональних центрів впливу. Звичайно ці цілі визначаються національними інтересами, інтересами пануючої політичної еліти. Але оскільки вони порушують інтереси інших держав, то вони мають потребу у відносно незалежному обґрунтуванні. І тут велика роль належить політичній науці, яка висуває та розробляє геополітичні концепції. Ці концепції виконують функцію пробних куль, що підготовлюють світовий політикум до

сприйняття певної політики.

За часів існування СРСР таку функцію виконувала концепція світової революції, яку розвивала і пропагувала радянська політична наука. Зі свого боку американською політичною наукою були висунуті концепції прав людини і демократії.

Після розпаду СРСР вплив Росії на світовий процес ослаб і тому глобалістські концепції російських політологів не широко відомі. Але безумовно, що зовнішня політика Президента Володимира Путіна підготовлена геополітичними теоріями А. Дугіна, А. Панаріна, які виходять з євразійського положення і ролі Росії у світі. Як і не є таємницею те, що політика США на Близькому Сході й у світі підготовлена Самюелем Ханіштоном, його працею «Зіткнення цивілізацій?» та Збігневим Бжезинським і його «Великою шаховою дошкою». Напад США на Ірак в березні 2003 року, що остаточно проголосив виникнення однополярного світу, був би по-іншому сприйнятий світовою суспільною думкою, якщо б він не був підготовлений політичною наукою, дискусією навколо статті Гантингтона.

По-друге, політична наука може підказати політичному діячеві, коли ціль політики визначена, засоби її досягнення на основі сформульованих нею закономірностей політичного процесу. Проте й у цьому питанні варто взяти під сумнів зайвий оптимізм Вебера, який вважає, щодо практики думка політичної науки є вирішальною. Звісно, можливості прогнозування політичної науки щодо засобів досягнення цілі досить високі. Узагальнюючи досвід політичного життя різних країн, політична наука має великі можливості для встановлення кореляційних зв'язків між цілями політики і засобами їх досягнення. Проте в цьому разі можливості політичної науки обмежені унікальністю політичної відповіді, своєрідністю політичної обстановки різних країн, неоднолінійністю, варіантністю зв'язку ціль-засоби в політичному процесі. Тому в цьому питанні роль суб'єкта політичної діяльності є вирішальною. Він на основі даних науки, життєвого досвіду, індукції нарешті, має визначити методи та засоби досягнення політичної цілі, пам'ятаючи при цьому одне найважливіше її правило: для істинної цілі засоби не менш важливі, ніж сама ціль. Ігнорування цього правила, як показує світовий досвід, веде до перекручення самої цілі, до політичного переродження.

По-третє, особливо велика роль політичної науки у формуванні того культурного середовища, особливо політичного культурного середовища, у якому розгортається політична боротьба, політичне

життя суспільства. Під вирішальним впливом політичної науки формується уявлення громадян і політичної еліти про природу політики і політичної влади, про межі впливу політики на суспільство, про можливість використання тих або інших засобів у політичній боротьбі, методи вирішення політичних конфліктів, про моделі політичних відносин, ціннісні і нормативні політичні установки.

Зрозуміло, нормативно-ціннісний підхід до політичного життя, нормативно-ціннісний метод дослідження політичних процесів не є строго науковим методом. Але він завжди застосовується суспільними науками, в тому числі і політичною наукою. Політична наука не може існувати без ідеалу, моральної оцінки політичних явищ, не може ігнорувати культурну традицію і, в свою чергу, впливати на неї з точки зору ідеалу і моральних переваг.

Конфронтаційність, категоричність і нетерпимість, що панують у політичному житті нашого суспільства, значною мірою обумовлені не тільки убогістю і контрастністю нашого життя, його глибокими соціальними протиріччями, а й психологією політичної еліти, її розумінням природи політики, ролі політичної науки в її формуванні. Класовий підхід до політики, як єдино можливий у радянському суспільстві, не припускав варіантності політики, виходив із єдино можливого наукового рішення тієї або іншої політичної проблеми. Цим значною мірою пояснюється категоричність політичних рішень, конфронтаційність і нетерпимість політичної поведінки політичної еліти і скільки-небудь політично активної частини радянських громадян. Це стало ментальною характеристикою політичного життя радянської держави, ментальною рисою політичної радянської людини.

Ці характерні риси політичної культури залишаються, на жаль, головними у нашому політичному житті і нині.

Водночас політична наука Заходу вже давно розглядає політику як засіб розв'язання суспільних протиріч, як пошук результуючої, засіб узгодження різноманітних інтересів соціальних груп. Це не могло не знайти відображення в політичній культурі західних країн, що характеризується високим ступенем толерантності політичних суб'єктів, їх націленістю на розв'язання проблеми, пошук консенсусу, а не конфронтацію. Ще одна важлива відмінність політичної науки Заходу від політичної науки колишнього СРСР, що зробило істотний вплив на політичну культуру цих країн, полягала в тому, що політична наука Заходу в центр своєї уваги поставила питання про засоби політичної дійсності, засоби здійснення політичної влади,

водночас як у центрі уваги політичної науки в СРСР стояло питання про суб'єктів політичної влади, цілі політики. Тому, якщо суспільна думка західних країн значною мірою орієнтована на те, як зменшити негативні наслідки дій некомпетентної або зловмисної влади, то увага радянських громадян була спрямована на те, в чиїх інтересах здійснюється влада і які наслідки мають наші громадяни нині. Це, у свою чергу, продовжує значною мірою породжувати різне розуміння політики, різне ставлення до неї, розходження очікуваних результатів діяльності політичної влади. Правда, при цьому варто зауважити, що надмірне акцентування уваги суб'єктами політики, політичною елітою на засобах політичної діяльності на шкоду її громадським цілям часто призводить до того (як це має місце нині в нашій державі), що область політики перетворюється у самодостатню сферу, замкнуту і працюючу сама на себе, на політичну еліту. Тим самим політична влада з соціальної функції перетворюється в самоціль для політичної еліти, вірніше, в засіб вирішення економічних, фінансових та інших проблем самої політичної еліти, у зв'язку з чим у суспільстві формується негативний образ політики, негативне ставлення до політичної діяльності взагалі.

Ефективність взаємодії політичної науки і практичної політичної діяльності багато в чому залежить від мови політичної науки, її доступності для широких прошарків громадян. Саме у цьому полягає одне з протиріч політичної науки, оскільки з одного боку, вона, як і будь-яка наука, має виробити свою мову, домогтися однозначності понять, однакового вжитку понятійного апарату. І тому жадати від науки, щоб її мова стала зрозуміла всім, те саме, що жадати від палко люблячої дівчини, щоб вона стала, повією. Однак з іншого боку, політична наука пов'язана з тією сферою громадського життя, до якого має відношення як безпосередній учасник кожний громадянин. Політична наука не може обмежуватися тим, щоб бути зрозумілою вузьким колам спеціалістів, як це має місце в природничих, та й не тільки природничих науках. Політична наука має бути надбанням усіх, тому що громадяни не тільки споживачі буття політичного, утвореного за допомогою політичної науки, а й в демократичному суспільстві прямі учасники його створення. І тому вони мають бачити не тільки політичний продукт, результат, а й розуміти спосіб та засоби його досягнення. В іншому разі, особливо коли результат не відповідає очікуванням, інтерес громадян до політики падає і відбувається послаблення прагнення до демократії. Успішний розвиток демократичного процесу припускає менш глибоке

знайомство широких кіл громадян не тільки з суттю, соціальним призначенням політики, а й з політичними технологіями, засобами політичної діяльності.

Проблема мови для політичної науки в Україні має особливе значення, оскільки політологія проходить період становлення. Тому вона має засвоїти мову, що напрацьована світовою політичною наукою. У зв'язку з цим, перед ученими, що працюють у цій галузі, велика спокуса просто перенести в українську мову політичну термінологію з інших мов, у яких вона розроблена, давши їй відповідне тлумачення. Звичайно, з огляду на "наздоганяючий стан" нашої політичної науки, цього процесу не уникнути, однак до запозичення варто вдаватися тільки в тому разі, якщо словниковий запас рідної мови дійсно не дозволяє висловити політичне поняття. Без зайвої необхідності вдаватися до цього не тільки не бажано, а й шкідливо, тому що в цьому разі ми перетворюємо політичну науку в надбання вузького кола вчених і експертів, недоступну не тільки для широкого кола громадян, а й навіть для політичної еліти. А це вже небезпечно як для політичної практики, так і для політичної науки.

Особливе значення взаємозв'язок політичної науки і політичної практики має для транзитного суспільства, яким є Україна. Кардинальна зміна політичної еліти, необхідність реформування політичної системи у всіх її елементах об'єктивно змушують нову еліту засвоїти світовий політичний досвід, співвіднести його з реальними соціальними процесами своєї країни і на цій основі виробити і ціль реформування, і засоби її досягнення. В іншому разі, як показує наш власний досвід, ми штовхаємо суспільство в смугу перманентної політичної кризи, і тим самим гальмуємо не тільки політичні перетворення, а й перетворення у всіх сферах громадського життя.

1. Платон. Политик // Платон. Соч.: В 3-х т. Т.3, Ч.2 — М., 1972.
2. Аристотель. Никомахова этика // Аристотель. Соч.: В 4-х т. — Т. 4. — М., 1983.
3. Вебер М. Наука как призвание и профессия // Вебер М. Избранные произведения. — М., 1990.
4. Фуко М. Забота об истине // Фуко М. Воля к истине. — М., 1996.
5. Ленин В. И. Экономическое содержание народничества и критика его в книге г.Струве. Отражение марксизма в буржуазной литературе // Ленин В.И. Полн.собр.соч. —Т. 1.